

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A Kairói Geniza Magyarországon található anyaga. Az MTA 1906-ban ajándékozás folytán egy különlegesen értékes gyűjtemény birtokába jutott. A GOMPERZ-család, a fiatalon elhunyt KAUFMANN Dávid főiskolai tanár keleti — főleg héber és arab — kéziratokból és könyvekből álló könyvtárát a magyarországi keletkutatás előmozdítása céljából az MTA rendelkezésére bocsátotta.¹ A nagyértékű gyűjteményt az MTA 1906. február 26-i ülésén „nagy elismeréssel” elfogadta.² A gyűjtemény tudományos értékének megvizsgálására és szakvélemény adására a nemzetközi tekintélynek örvendő magyar orientalistát, GOLDZIEHER Ignác akademikust kérték fel. GOLDZIEHER az MTA 1906. április 23-i ülésén³ számolt be a KAUFMANN-gyűjtemény anyagáról. Jelentése öt fejezetre oszlik.

I. Kéziratok.

II. Geniza.

III. Nyomtatványok.

IV. Rájuk vonatkozó szakirodalom.

V. Illusztrált kéziratok.

GOLDZIEHER jelentésének második pontjában a gyűjtemény kéziratainak egy különleges részével, a Geniza-anyaggal foglalkozik.,

„... II. A kéziratok egy külön osztályául említtem az egyiptomi *Genizáh*-kból szerzett okiratokat és töredékeket, részint arab, részint héber nyelven. Itt két rendbeli irodalmi emlék foglal helyet; először: *levelek*, családi, üzleti és hivatalos természetű *okiratok* a XIII—XIV. századokból; másodsor nagyszámú *töredékek mindenféle tartalmú könyvekből*. E gyűjtemény (592—594. sz.) arab részét múlt nyáron tüzetesen átvizsgáltam és nagyjából rendeztem. Mondhatom, hogy ez okmányok tartalma rendkívüli módon kötötte le figyelmemet. Nem is szólva a körülbelül 80-at tevő (a katalógus szerkesztése óta nagy számmal kerültek elő még ily okiratok) levelekről és összeírásokról, melyek az élet mindenféle vonatkozásáról közvetlen tanúságot nyújtanak, az emlékek tárgyi érdekességükön túl nagyon fontosak mint anyagok e régi idők köznyelvének úgy mint az epistoláris technikának ismeretéhez. Fontosságuk mellett azon körülmény is tanúskodik, hogy a bécsi udvari könyvtár Rainer-papyrusai gyűjteményében helyet foglaló ilyenmű okiratok feldolgozásának szívesen nyitnak helyet a Mittheilungen aus der Sammlung der Papyrus Erzherzog Rainer c. előkelő tudományos publicatióban. Ezentúl, reményilem, Akadémiánk kiadványaiban is találkozhatunk a könyvtárába került okmányok megfejtésével és tanulmányozásával.

Említettem már, hogy a gyűjtemény e részéhez tartozik még vagy 130 különféle terjedelmű töredék, a héber, úgymint a zsidó-arab irodalom különféle ágaiból. Már e

¹ *Akadémiai Értesítő*, 1906. 126—127. l.

² Uo. 306—314. l.

³ Uo. 306—314. l.

körülmény érintéséből is észrevehető, hogy Akadémiánk könyvtárának e csoportja nagyon fontos irodalomtörténeti forrásul fog szolgálhatni. Első átvizsgálásra is eddig teljesen ismeretlen, vagy elveszettnek vélt munkákból akadtam már ily töredékekre, melyeket alkalomadtán ismertetni vagy idővel tanítványaimmal feldolgoztatni szándékozom. A gyűjtemény néhai tulajdonosát időelőtti hirtelen halála akadályozta meg abban, hogy könyvtárának e valóságos kincseit közelebbről megvizsgálja és rendezze. Magam fogtam hozzá ez érintetlen dolgok tanulmányozásához és sok fontos részletre akadván, egy jó csomót a magam számára lemásoltam, másrészt kivonatokba foglaltam.

Már GOLDZIEHER is rámutatott a KAUFMANN-gyűjtemény különleges tudományos értékére, de hogy valójában mekkora értéket jelent, azt akkor teljes valójában még fel sem fogták.

A Geniza kutatás előzményei tulajdonképpen a múlt század végére nyúlnak vissza. A szó maga a perzsa nyelvből került a héberbe: a גניזת ige jelentése „elrejtteni, felhalmozni.” Az ebből képzett főnév גניזה: „raktár, kincseskamra”. A Geniza a könyvek elrejtését jelentette. Elrejtették a megkopott, megsérült szövegeket, kegyszereket, nehogy profán célokra használják fel őket. De elrejtették — Genizába helyezték — azokat a könyveket is, amelyek egykor beletartoztak a szentírásba, de azután a különböző elvek és érdekek összeütközése miatt apokriffá minősítették, és kizárták őket a kánonból. De elrejtették néha az idegen nyelvre fordított szentiratokat is. I. GAMLIEL *Jób könyvének* fordítását befalaztatta (Sab. 115/a.). Genizába került az ún. „szent” vagy „szentségétől megfosztott” könyvön kívül sok más irat is. A héber nyelvet „szent nyelv”-nek tartották, ennél fogva a héber nyelven vagy héber írással írt szövegek bizonyos szent jelleggel bírtak. Így a héberül írt levelek, költemények és énekek, továbbá hivatalos iratok, mint pl. házasság- és válólevelek, szerződések, bírósági ítéletek ugyancsak ilyen „védeltséget” élveztek, és ennek folytán óvták őket a méltatlan felhasználástól. Így azután a Geniza a régi zsidó községek életében a szent lomtárnak és a világi tartalmú, de héber nyelven készült iratok gyűjtőhelyének sajátos kombinációjává alakult.

Az iratoknak ez az elrejtése tulajdonképpen nem az idekerült iratok sorsának befejezése, hanem egy sajátos aktusnak *megelőző* fázisa volt. Ugyanis a Genizába összegyűjtött anyagot megfelelő szertartás közepette — akár a holtakat — eltemették a temetőben גניזת (Pesz. 11. b.) A Geniza tehát eredetileg a tóratekercek vagy a nem kívánatos, vagy éppenséggel eretnek tartalmú művek eltemetésének aktusát jelentette. CHIZKIJAHU „elrejtette”, illetőleg a nyilvánosságból kivonta a gyógyítással foglalkozó egyik könyvet. (Ber. 10. b.) Az elrejtett könyvek eltemetésének módját — ami nagy ünnepélyességgel ment végbe — a zsidó előírások pontosan megszabták. Így MÁJMÚNI és KÁRÓ a használaton kívül helyezett tóratekercek eltemetésére megfelelő cserépedények használatát írták elő.⁴ De előfordult az is, hogy bizonyos tekerceket — pl. a hűtlenséggel vádolt asszony esetében, — a templom küszöbe alatt rejtettek el.⁵

Egyféle — itt bővebben nem tárgyalható — elrejtésről van szó a kumrani leletek esetében is.⁶

A Genizák helye rendszerint a zsinagóga volt vagy a tóraolvasó asztal alatt a pincében, vagy valamelyik falbemélyedésben, de leggyakrabban a padlás félreeső helyén. A Genizákban való felhalmozást, elrejtést a középkorban, sőt még az újkorban is megtalálhatjuk. A Genizák közül különösen a keleti vallásos centrumokban levők jelentősek, pl. Bokharában, Teheránban, Aleppóban, bár ezek anyaga nem maradt fenn,⁷ a földre be-

⁴ Misne Tora, H. Széfer Tóra X. 3; Sulchan Aruch, Jór. D. 282. §. 10.

⁵ Toszef. Szota II. 2.

⁶ BURROWS, M.: *The Dead Sea Scrolls*. 1955. — WILSON E.: *The Scrolls from the Dead Sea*. 1955.

⁷ *Encyclopaedia Judaica*. VII. 250—55. 1.

metve nyilvánvalóan elpusztult. Az Al Basatin sivatag temetőjében GOTTHEIL által talált Geniza, amelynek anyaga feltehetően Kairóból származik, a szerencsés esetek közé tartozik, mert a sivatag pora évszázadokon át konzerválta a benne fekvő írásos emlékeket. A Genizák közül — anyagának gazdagsága és tudománytörténeti fontossága miatt — legnagyobb jelentőségű a kairói. Fennmaradása a véletlennek köszönhető, elfeledkeztek róla.

A zsinagóga, amelyben megtalálták, eredetileg kopt templom volt Kairó óvárosában. 882-ben MIHÁLY kopt patriarcha, hogy az uralkodó AHMED IBN TULUN (868—884) által követelt hatalmas adó megfizetéséhez szükséges összeget elő tudja teremteni, eladta a Szent Mihály templom épületét a kairói zsidóknak,⁸ akik némi átalakítás után zsinagógaként használták, egyes felfogások szerint már 616-ban, miután CHOSROES elfoglalta Egyiptomot. Mint ismeretes, a zsidó templomokban az asszonyok számára elkülönített hely, rendszerint galéria szolgál. Ennek a galériának a végében volt egy nagy — ajtó és ablak nélküli — helyiség, amelybe csak a nyugati oldalról létra segítségével egy lyukon át lehetett bejutni. Ez volt az épület padlásteré. Bár a zsinagóga egyes részeit 1890-ben átalakították, az épületnek ezt a részét nem bolygatták, az évszázadok alatt felhalmozott kb. kétszázezernyi irat, irattöredék, dokumentum, levelezés és könyv érintetlenül maradt.⁹

A kairói Genizát — bár létezéséről tudtak — a múlt század második felében fedték fel újra. J. SAPHIR 1864-ben behatolt a sötét helységbe, de az anyag áttekinthetlensége és az évszázados por miatt nem fogott hozzá a kilátástalan munkához, csak néhány, találmásra felmarkolt kéziratot vett magához.

A különböző Genizák anyagának feltárásában igen nagy jelentőségű Abraham FIRKOVITS (1785—1874) működése. FIRKOVITS a régi keleti kéziratok és sírfeliratok kiváló szakértője volt, akit különösen foglalkoztatott a karaita szekta Európába való kerülésének és a Krim félszigeten való letelepedésének kérdése. Véleménye szerint ugyanis a karaiták Izrael népe elveszett, a történelem során eltűnt 10. törzsének a leszármazottai, akik az i. e. VI. században a Krim félszigeten telepedtek meg. FIRKOVITS tételének bizonyítására fáradhatatlan szorgalommal kutatta át Törökország, Palesztína és Egyiptom Genizáit. Kutatásainak eredményeként sikerült összeszednie a világ legnagyobb héber kéziratgyűjteményét, amelynek karaita és samaritánus darabjai egyedül állók a világon.¹⁰

FIRKOVITS két hatalmas gyűjteményt szedett össze. Az első gyűjteményt maga FIRKOVITS adta el a pétervári közkönyvtárnak 1867-ben, a második gyűjteményt FIRKOVITS halála után 1876-ban vásárolta meg ugyanez a közkönyvtár. A második gyűjtemény, bár számszerűen kisebb, de értékben felülmúlja az elsőt, ezt bizonyítja az is, hogy FIRKOVITS, aki korának kiemelkedő kézírasszakértője volt, e gyűjteménytől haláláig nem volt hajlandó megválni. A kairói Geniza anyaga FIRKOVITSnak ebbe a gyűjteményébe került. 159 teljes tekercs hártýára, illetőleg pergamenre írva, ezenkívül több mint 1000 héber és 2000-nél több arab kézirat. Ezenfelül több ezernyi héber kéziratotöredék a bibliából. Az eddigi kezdeti feltárások alapján is megállapítható, hogy 14 kéziratotöredék a 929—1121 közötti évekből való, amelyek szövegrögzítését a X. század első felében élt híres maszoréta, ARON BEN ASER végezte.¹¹ A hatalmas anyag, minthogy FIRKOVITS a provenienciát nem jelölte meg, a kutatás számára további nehéz feladatot jelent. De FIRKOVITS gyűjteményén kívül rendelkezik a leningrádi könyvtár még egy jeles,

⁸ KAHLÉ, Paul E.: *The Cairo Geniza*. London, 1947.

⁹ SCHECHTER, S.: *Studies in Judaism*. II. Philadelphia, 1908. 5. l.

¹⁰ KAHLÉ, Paul E.: *I. m.* 4—5. l. KATSH, A.: *Genze Russijah*. II. New York, 1958. 7. l.

¹¹ KAHLÉ, Paul E.: *I. m.* 4—5. l.

ugyancsak a kairói Genizából származó, mintegy 1200 töredékből álló kéziratgyűjteménnyel, amely az ANTONIN-gyűjtemény néven ismeretes. Ennek anyagát ugyanis a Jeruzsálemben működött ANTONIN orosz archimandrita szedte össze.

A kairói zsinagógát 1890-ben tatarozták. Ez alkalommal előkerültek egyes kézirat-töredékek, amelyeket a templomi alkalmazottak a külföldi turistáknak eladtak. Így került Cambridgebe két angol asszony (Mrs. LEWIS és Mrs. GIBSON) egyik kairói utazása után néhány kézirat-töredék, amelyekről a kitűnő hebraista, S. SCHECHTER megállapította, hogy e töredékek BEN SZIRA elveszett héber eredetijéből származnak. E felfedezés hatására SCHECHTER Kairóba utazott, és 1896—97-ben — igen kedvezőtlen körülmények között, szellőzetlen helyiségben, egy olajméceses pislákoló világítása mellett — egy teljes éven át szisztematikusan kutatta a kairói Geniza anyagát. A SCHECHTER által összeszedett, pergamenre és papírra írt töredékeket — kb. 100 000 darabot — SCHECHTER a cambridgei egyetem könyvtárának szerezte meg, ahol mint TAYLOR—SCHECHTER gyűjteményt tartják számon.¹²

1898. június 14-én a cambridgei könyvtár vezetősége a következő jelentést adta ki:¹³

„... a nagy értékű gyűjtemény kincsei között található:

1. töredékek BEN SZIRA könyvéből héberül
2. palimpsestek, amelyeken az eredeti írás görög nyelvű, és amelyek megőriztek számkunkra töredékeket a *Hexaplából* és AQUILAS fordításából
3. bibliai töredékek korai héber kézírással, egyes példányok superlinearis pontozással
4. liturgikus töredékek
5. részletek a talmudból és ezekre vonatkozó kommentárokból
6. történelmi dokumentumok
7. arab nyelvű, héber írású töredékek
8. töredékek szír nyelven.”

„Volt olyan anyag Cambridgeben, amelyet még SCHECHTER hozott magával Kairóból, de a töredékeket — rossz állapotuk miatt — átvizsgálatlanul hagyta. Amikor 1933-ban az University Library új épületbe költözött, ez a számos dobozt megtöltő fragmentum az Arts School-ban maradt. Nemrégiben kerültek végleges helyükre, s ekkori számbavételük alkalmából 1956-ban Ch. SCHIRMANN, a Héber Egyetem professzora a BEN SZIRA kéziratából egy további lapot talált (Tarbiz. XXVII. 1957/58. 440—443.).

SCHIRMANN folytatta kutatásait, s utóbb még két darabot talált: a *B.* kéziratból egy lapot, s a *C.* kéziratból két lapot, amely a SCHECHTER által közöltet pontosan kiegészíti. A két utolsó kéziratban eddig ismeretlen mondatok vannak, a másodikban pedig megtalálható az a részlet is, amelyet SZAÁDJA idéz (Tarbiz. XXIX. 1959/60. 125—134).”¹⁴

1896-ban Elkan N. ADLERnek is sikerült bejutnia a kairói Genizába, ahonnan egy zsákra való kézirat-töredéket hozott el, amely később az USA-ba került.¹⁵

SCHECHTER hosszas kairói jelenléte erősen felkeltette az érdeklődést a kairói Geniza iránt. Ennek folytán az anyag egy része kereskedői forgalomba és tekintélyes mennyiség — kb. 4000 darab, köztük MAJMUNI néhány sajátkezű kézírata is — Jack MOSSERI tulajdonába került.¹⁶

A kairói Geniza anyagának felfedezése korszakalkotó esemény volt, és forrásul szolgál a zsidó és zsidó-arab kultúra történeti, nyelvészeti, jogi, folklorisztikus, irodalmi és

¹² SCHECHTER, S.: *Studies in Judaism*. II. Philadelphia, 1908. 9. l.

¹³ *Cambridge University Reporter*. 1897—98.

¹⁴ SCHEIBER Sándor, *Antik Tanulmányok*. VII. 1960. 272—273. l.

¹⁵ KAHLE, Paul E.: *I. m.* 5. l.

¹⁶ *Encyc. Jud.* VII. 250—255. l.

bibliakritikai szövegeinek megismeréséhez. A kairói Geniza anyag jelenleg különböző könyvtárakban szétszórva, többnyire katalogizálatlanul, fel nem dolgozott állapotban található. Kutatását ez természetesen nagyon megnehezíti.

Jelenleg — többek között — a következő könyvtárak rendelkeznek kairói Geniza anyaggal:

1. Szovjetunió: Leningrád, Szaltükov—Scsedrin Könyvtár.
2. Anglia: Cambridge, Oxford, British Museum, Manchester John Rylands könyvtár.
3. USA: Jewish Theological Sem. New York; Dropsie College, Philadelphia; Hebrew Union College, Cincinnati; Smithsonian Institute, Washington; University of Pennsylvania.
4. Izrael: Hebrew University, Jeruzsálem.
5. Egyiptom: MOSSERI-gyűjtemény, Cairo.
6. Ausztria: RAINER-gyűjtemény, Bécs.
7. Magyarország: MTA keleti könyvtár, KAUFMANN-gyűjtemény, Budapest; Országos Rabbiképző Intézet, Budapest.
8. Nyugatnémetország: Frankfurt am Main.
9. Franciaország: Alliance Israélite könyvtára, Páris.

A Geniza anyaga foglalkozik a bibliával, a héber nyelvtannal, bibliai kommentárokkal, targummal, midrással, misnával, babiloni és palesztínai talmuddal, gáonikával, a héber költéssel, decizorokkal, a karaita irodalommal, liturgiával, történelmi anyaggal héber, héber-arab és szír nyelven.¹⁷

E hatalmas értékű forrásanyagról katalógus csak igen szórványosan készült. A feldolgozás az anyag természeténél fogva igen nehéz, de rendkívül fontos lenne, mint-hogy számos esetben ugyanannak a szövegnek részei szétbontottan különböző könyvtárakban találhatók. Az összefüggő szövegek egybeillesztése, a hiányok kiegészítése döntő fontosságú lenne. A B. M. LEWIN által 1943-ban Jeruzsálemben publikált SZAADJA *שׂאדְיָה* kéziratának töredékei 5 különböző helyen vannak.¹⁸ A SCHEIBER által 1953-ban Budapesten kiadott s egy bagdadi méltósághoz írt költemények füzetének egy része az MTA könyvtárában, másik része a cambridgei egyetemi könyvtárban, harmadik része a British Museum könyvtárában található.¹⁹ OBADJA XII. századi normann prozelita autográf héber naplójának egyik része New Yorkban, másik része Cambridgeben, az eleje Budapesten bukkant fel.²⁰ Egy régi — bibliára feltett — kérdésgyűjtemény egy darabja 1901-ben vált ismeretessé Cambridgeben, ugyanennek a kéziratnak további darabja több mint félszázad után került meg Budapesten.²¹

Eddig megjelent nyomtatott katalógusok a kairói Geniza anyagról:

1. NEUBAUER—COWLEY: *Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library*. II. Oxford, 1906. A Bodleiana anyagáról.
2. HALPER B.: *Descriptive Catalogue of Genizah Fragments in Philadelphia*. Philadelphia, 1924. A Dropsie College anyagáról.
3. GOTTHEIL R.—WORRELL W. H.: *Fragments from the Cairo Genizah in the Freer Collection*. New York, 1927.

¹⁷ KATSH: *I. m.* 7. 1.

¹⁸ SCHEIBER, *Genizah Publications VIII*.

¹⁹ A. SCHEIBER: *Panegyrics in honour of a Baghdad dignitary*. *Acta Orientalia*. III. 1953. 107—133. 1.

²⁰ A. SCHEIBER, *Acta Orientalia*. IV. 1954. 271—296. 1. Vö. S. D. GORTJN méltatását: *Háárec*. 1955. XII. 9.

²¹ A. SCHEIBER, *Acta Orientalia*. VII. 1957. 27—63. 1.

GOTTHEIL egy átfogó, nagy katalógus készítését tervezte a Geniza töredékekről. Magyar részről BLAU Lajos professzor lett volna a munkatárs, GOTTHEIL közbejött halála e terv megvalósítását megakadályozta.

4. *Catalogue of Hebrew Manuscripts in the Collection of Elkan N. Adler*. Cambridge, 1921. Az amerikai Jewish Theological Seminary ADLER-gyűjteményéről.

5. WIDDER S.:

רשימת הפרטים והשירים בין כובי הננייה בספרייתוידד קויפמן שבארץימיה המדצית ההונגית בבודאפשט

(*Semitic Studies in Memory of Immanuel Löw*. Bp. 1947. Héber rész: 15—113. 1.)

Az MTA Geniza költői anyaga.

6. WEISZ, Max: *Katalog der Hebräischen Handschriften und Bücher in der Bibliothek des Prof. Dr. D. Kaufmann*. Frankfurt a. M. 1906. 183—184. 1.

Az MTA Genizáról.

7. KOMLÓS O.: רשימת התרגומים של ננוי קויפמן

(Sinai. XV. No. 9—10. 1952. 237—240. 1.)

Az MTA Geniza Tárgum-anyaga.

A magyarországi Geniza anyag és feldolgozása.

Magyarországon a KAUFMANN-gyűjteménynek 700 darab Geniza töredéke volt. A Geniza anyaggal kapcsolatos tájékoztatlanságot mutatja, hogy P. KAHLÉ a Geniza-kutatás jeles tudósa az 1947-ben megjelent *The Cairo Geniza* c. művében egyáltalán nem tesz említést a KAUFMANN-gyűjteményről. Művének 2. kiadásában (Oxford, 1959) már szerepel a KAUFMANN-gyűjtemény is.²²

Jelenleg 660 darab Geniza töredék van Magyarországon,²³ részben az MTA, részben a budapesti Rabbiképző tulajdonában. 40 darab, amelyet KAUFMANN maga ajándékozott GOLDZIHERnek, 1944-ben — Budapest ostroma idején — elpusztult.²⁴ Ezek különböző mágiikus szövegek, varázsigék és esküformák voltak. GOLDZIHÉR részben feldolgozta őket az *Arabok és más sémiták esküi-ről* írott tanulmányában. E tanulmány kézírata szerencsére fennmaradt, úgyhogy az eredeti Geniza töredékeket ezek alapján rekonstruálni lehet.²⁵ GOLDZIHÉRT főleg a Geniza anyag arab-héber kézíratai foglalkoztatták. *Mélanges judeo-arabes* címmel sorozatosan publikált is belőlük a REJ-ben, sőt tanítványai érdeklődését is igyekezett felkelteni, doktori disszertációul jelölve ki egy-egy töredék feldolgozását.

Jelentős működést fejtett ki a Geniza töredékek identifikálása és tudományos feldolgozása terén dr. WEISZ Miksa is. A gáonikus és liturgikus szövegekből egész sorozatot jelentetett meg *רשימת הפרטים והשירים* címen.

Nagyjelentőségű WIDDER Salamon működése, akit a magyarországi Geniza anyag költői darabjai érdekeltek különösen. Nemcsak számos darabot publikált közülük, hanem hosszú évek fáradságos munkájával összeállította a KAUFMANN-gyűjtemény Geniza töredékei költői anyagának teljes katalógusát is.²⁶

A KAUFMANN-gyűjtemény feldolgozása nagy tudást igénylő, fáradságos munka. A Geniza anyagának feltárói közül elsősorban SCHEIBER Sándor működése jelentős, aki nemzetközi szempontból is egyik legjelesebb kutatója a Geniza anyagnak.²⁷ SCHEIBER pl.

²² KAHLÉ, P.: *The Cairo Geniza*. Oxford, 1959. 8. 1.

²³ SCHEIBER—LÖWINGER, Genizah Publications. Bp. 1949. IX.

²⁴ Uo.

²⁵ SOMOGYI J.: *A collection of the Library Remains of Ignace Goldziher*. J. R. A. S. 1935. 149—54. 1.

²⁶ *Semitic Studies in Memory of I. Löw*. Bp. 1947. Héber rész: 15—113. 1.

²⁷ Lásd róla S. D. GOITEIN, REJ. CXVIII. 1959/60. 25—26. 1.

a Geniza 148. darabjából²⁸ megállapította, hogy e szöveg hiányzó részei Cambridgeban, illetőleg a londoni British Museumban találhatóak.²⁹

Az arab-zsidó szövegeket HAHN Istvánnal, társszerzőjével dolgozta fel.

SCHEIBER és HAHN a Geniza egyik darabjáról — SZAÁDJA okiratos formuláré-könyvről — megállapították, hogy a Budapesten található töredék ugyanabból a kéziratból való, melynek további részei a Bodleiana birtokában vannak.³⁰

A zsidó jogi irodalomnak jeles műve SZAÁDJA gáonnak arab nyelven írt törvénykönyve. Ezt gyakran idézték anélkül, hogy eredeti szövegét valaha is látták volna. Ennek egy töredéke újabban előkerült a leningrádi, egy másik töredéke pedig egy new-yorki gyűjteményből.³¹ ASSAF e mű további töredékeit fedezte fel az oxfordi, a cambridgei, illetőleg a new-yorki gyűjteményekben, halála azonban megakadályozta ezek kiadásában.³² SCHEIBER és HAHN a KAUFMANN-gyűjtemény anyagában megtalálta és kiadta ezen elveszett mű további töredékeit.³³

A Genizák anyagának tanulmányozása a művelődéstörténet egyik sajátos fejezetének feltárása szempontjából is igen jelentős, minthogy másutt nem rögzített tekintélyes mennyiségű ismeretanyaggal rendelkezik.

SCHER TIBOR

Adalékok a „Hungern Chronica” 1534. évi kiadásának történetéhez. Az első német nyelvű magyar krónika, *Der Hungern Chronica* első, 1534. évi kiadása nem tartozik az ún. elfelejtett művek közé, amelyeket megjelenésük után hosszabb vagy rövidebb idő után újra kell felfedezni. A munkát igen sokan forgatták, és széleskörű elterjedettségnek örvendett: két év múlva újabb kiadásban is napvilágot látott. Mindkét kiadásból tucatnyi példányt őriznek ma is a könyvtárak világszerte. Az ezekben fennmaradt kézírásos bejegyzések azt tanúsítják, hogy a hazánk története iránti érdeklődés a német nyelvű olvasók körében hosszú időn keresztül jelentős részben e munkából nyert kielégítést.

Ha a munka maga nem is merült feledésbe, de megjelenésének számos körülménye igen:

CZWITTINGER Dávid (*Specimen . . . Frankfurt—Leipzig, 1711. Bibliotheca Scriptorum* 25. l.) még azt állította, hogy olaszból fordították. De hamarosan tisztázódott, hogy a munka forrása nem más, mint THURÓCZY János mester 1488-ban megjelent latin nyelvű krónikája. (SCHMEIZEL, Martin: *Index bibliothecae res Hungariae . . . Halle, 1751. 9. l. XI. sz.*) Michael DENIS pedig már pontosan megállapította (*Wiens Buchdruckergeschicht bis MDLX. Wien, 1782. 387. sz.*), hogy a 158. fejezet közül az első 140 készült THURÓCZY alapján, erősen rövidítve, főleg a német olvasóra terhes sok magyar név elhagyásával. Az utolsó 18 fejezet forrása azonban, amely MÁTYÁS király ausztriai hadjárataól a mohácsi vészig terjedő korszakot tárgyalja, a mai napig is tisztázatlan.

²⁸ SCHEIBER A.: *Panegyrics in honour of a Baghdad dignitary*. Acta Orientalia. III. 1953. 107—133. l.

²⁹ SCHECHTER S.: *Saadyana*. Cambridge, 1903. 63—74. l. J. MANN: J. Q. R. N. S. IX. (1918—1919.) 153—160. l.

³⁰ SCHEIBER—HAHN: *Two fragments from the Kitáb al-Sahadat wa-l-Wata'iq of Saadia*. Acta Orientalia. V. 1955. 231—247. l.

³¹ BANETH D. H.: *יהודה נתן ירושלים*. Jerus. 1943. 365—381.

³² ASSAF S.: *תקופת המאנים והקפאים*. Jerus. 1955. 192—193.

³³ SCHEIBER—HAHN: *Leaves from Saadia's Kitáb al-Sarái*. Acta Orientalia. VIII. 1958. 99—109. l. — SCHEIBER—HAHN: *Further Chapters from Saadia's Kitáb al-Sarái*. Acta Orientalia. IX. 1959. 97—107. l.